

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2021, 25 (3): 1103 -1122

Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mûcizesi

The Miracle of the Qur'ân in the Pendulum of Nature-Modality

Mahmut Ayyıldız

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Prof., Trabzon University, Theology Faculty, Department of Tafsir
Trabzon, Turkey
mahmutayyildiz@trabzon.edu.tr orcid.org/0000-0003-1546-5006

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 1 July / Temmuz 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 13 December / Aralık 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1103 -1122

Cite as / Atıf: Ayyıldız, Mahmut. "Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mûcizesi [*The Miracle of the Qur'ân in the Pendulum of Nature-Modality*]". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal 25/3 (Aralık 2021): 1103 -1122.

<https://doi.org/10.18505/cuid.610347>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

The Miracle of the Qur'an in the Pendulum of Nature-Modality

Abstract: Miracles are extraordinary events that occur in the hands of those who claim to be prophets and which cannot be repeated by others. By these miracles, the prophets prove to society that the truths they convey are of divine origin. The miracles bestowed upon prophets vary according to the scope of the message they deliver and the interests and relevance of the societies with which they deal. Accordingly, Islamic scholars have classified miracles into three groups. The miraculous events that appeal to people's senses and lead them to the truths they convey by captivating their astonishment are called emotional miracles. Such miracles are events that occur without cause by overcoming the laws of nature, which are in the realm of causes, through the direct intervention of Allāh. On the other hand, spiritual miracles are truths that arouse the interlocutor's interest in moral conduct and rational conclusions rather than in his sensory perceptions. Since these truths are attained through contemplation, they are not confined to a particular time and place, as in the case of emotional miracles. Some Kalām scholars have also considered the Prophets' revelational knowledge about events that have occurred in the past or will occur in the future as miracles. They have studied these events that a person could not bear in the past or could not predict for the future under the title of "The news miracle" Among these three types of miracles, scholars have considered spiritual miracles superior to the others both in terms of the breadth of their influence and their continuity. That Prophet Muhammad (PBUH) is the last of the prophets, and that the teachings he received through revelation remain valid until the Day of Judgment necessitates that some of the miracles bestowed upon him must be of a quality that attracts the attention of all people. For this reason, Islamic scholars have placed the permanent miracle of Prophet Muhammad in the category of spiritual miracles. Scholars agree that his greatest miracle that has astonished all humankind is the Qur'an. The clearest proof of this are the verses in the Qur'an that challenge the opponents to bring a similar one. Allāh commands the disbelievers first to bring a similitude of the Qur'an (al-Isrā' 17:88), then the equivalent of ten surahs (Hūd 11:13), and finally any surah of the Qur'an (al-Baqara 2:23). Thus, the deniers are made aware of their inability to meet this challenge under gradually mitigating circumstances. Although scholars agree on the Qur'anic miracle's reality, they have expressed different views on its nature and essence. Thus, some scholars have argued that the miracle of the Qur'an does not arise from some properties special to it but from the direct intervention of Allāh in human who have the ability to bring something like it. Most Islamic scholars, on the other hand, pointed out that the Qur'an has aspects that exceed human powers in various fields, and they explained the inability to reply in the same vein to the Qur'an due to its uniquenesses. Accordingly, some scholars have argued that miracles are perceptible, but it is never possible to define them. Other scholars, however, viewed miracles as an identifiable phenomenon and stated that the Qur'an is an unusual and unique book in terms of verses. In this article, the questions *Why was the Quran sent down as a miraculous Kalam with an attribute not found in other divine books* and *in what way did the Qur'an make people weak to have a similar of it?* were scrutinized, thus, some fundamental questions regarding the nature and character of i'djāz al-Qur'an are elucidated. Since the topic deals with history and literature, scanning sources and data analysis were mainly used as methods in the research. The results can be summarized as follows: Although the Prophet was supported by both emotional and mental miracles in proving the Prophetic case, his greatest miracle is the Quran. The miracle of the Qur'an is different from the other miracles, based on both the challenging verses and the Prophet's explanations of the miracles. The reason for this difference lies in the fact that the miracle of the Qur'an is based on reason, unlike the other miracles which are emotional. Most Islamic scholars who deal with the miracle of the Qur'an emphasize the issues of rhetoric, verse, style, and content. At this point, they emphasized that the Qur'an has a unique expression and content that cannot be surpassed.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Miracle, I'djāz al-Qur'an, Nature, Usage.

Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mûcizesi

Öz: Mûcizeler, peygamberlik iddiasında bulunan kimselerin elinde gerçekleşen ve başkaları tarafından tekrarlanması mümkün olmayan hârikulâde olaylardır. Peygamberler bu mucizeler sayesinde tebliğ ettikleri hakikatlerin ilahi kaynaklı olduğunu toplumlara ispat ederler. Peygamberlere verilen mucizeler getirdikleri mesajın kapsamı ve muhatap oldukları toplumların ilgi ve alakalarına göre farklılık gösterir. Buna göre İslâm âlimleri mucizeleri üç grupta ele almıştır. İnsanların duyularına hitap eden ve hayretlerini celbederek onları tebliğ ettikleri hakikatlere yönlendiren harikulade olaylara hissî/kevnî mucize adı verilmiştir. Bu tür mûcizeler doğrudan Allah'ın müdahalesiyle sebepler aleminde konulan tabiat kanunlarını aşmış sebepsiz olarak ortaya çıkan hadiselerdir. Aklî mucizeler ise duyuşsal algılarından ziyade ahlâkî davranışlar ve aklî çıkarımlarla muhatapın ilgi alakasını celbeden hakikatlerdir. Bu hakikatler tefekkür ile elde edildikleri için hissî mûcizelerde olduğu gibi belli zaman ve mekânla sınırlı değildir. Bazı kelimeler âlimleri peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahye dayanarak geçmişte yaşanmış veya gelecekte yaşanacak olaylar hakkında verdikleri bilgileri de mûcize olarak değerlendirmişler. Bir beşerin geçmişe dönük istiap edemeyeceği veya geleceğe dair hakkında tahmin yürütemeyeceği bu olayları haberi mûcize başlığı altında incelemişlerdir. Âlimler bu üç mûcize türü arasında aklî mucizeleri hem tesir sahasının genişliği hem de sürekliliği bakımından diğerlerinden üstün görmüşlerdir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlerin sonuncusu olması ve vahiy yoluyla aldığı öğretilerin kıyamete kadar geçerliliğini koruması kendisine verilen bazı mucizelerin, bütün insanların dikkatini celbeden bir nitelikte olmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle İslâm âlimleri Peygamber Efendimizin daimî mûcizesini aklî mûcizeler kategorisinde değerlendirmişlerdir. Âlimler Peygamber Efendimizin bütün insanlığı hayretler içerisinde bırakan en büyük mûcizesinin Kur'an-ı Kerim olduğu konusunda hemfikirdirler. Bunun en açık delili yine Kur'an'da onun bir benzerinin getirilmesi konusunda muarızlarına meydan okuyan tehdâfî ayetleridir. Söz konusu ayetlerde yüce Allah, inkarcılara önce Kur'an'ın bir benzerini (el-İsrâ 17/88) getirmeleri ardından on suresinin dengini getirmeleri (Hûd 11/13) ve son olarak uzun kısa fark etmeksizin Kur'an'daki surelerin herhangi birisine eşdeğer bir sure getirmeleri (el-Bakara 2/23) konusunda meydan okumaktadır. Böylece inkarcıların peyderpey hafifletilen şartlar altında bu meydan okumaya karşısındaki acziyetlerini onların yüzüne çarpmaktadır. Âlimleri Kur'an mûcizesinin olgusalılığı üzerinde icma etmelerine rağmen onun mahiyeti ve keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre bazı âlimler Kur'an mûcizesinin, bizzat kendisine ait birtakım niteliklerden kaynaklanmadığını ona nazîre yapma kabiliyetine sahip kullara yüce Allah'ın doğrudan müdahalesi ile gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir. İslâm âlimlerinin çoğu ise Kur'an'ın farklı konularda insan takatini aşan yönlerinin bulunduğu dikkat çekmiş ve Kur'an'a nazire getirilemeyeceğini bu benzersizliklerle açıklamışlardır. Buna göre bazı âlimler i'câzın idrak edilebilir olduğunu ancak onu tanımlamanın asla mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bazı âlimler ise i'câzı tanımlanabilir bir olgu olarak görmüş dolayısıyla Kur'an nazım itibarıyla alışılmışın dışında benzersiz bir kitap olduğunu bildirmişlerdir. Bu makalede bahsi geçen konuları toparlayacak şekilde *Kur'an, neden diğer ilâhî kitaplarda bulunmayan bir sıfatla mûciz bir kelim olarak indirilmiştir?* ve *Kur'an, bir benzerinin getirilmesi konusunda insanları hangi yönde acziyete düşürmüştür?* soruları mercek altına alınmakta böylece i'câz'ın Kur'an'ın mahiyeti ve keyfiyetiyle ilgili bazı temel meseleye ışık tutulmaktadır. Konunun tarih ve literatür içerikli olması nedeniyle araştırmada yöntem olarak daha ziyade kaynak taraması ve veri analizine başvurulmuştur. Araştırmada elde ettiğimiz sonuçları şöyle özetleyebiliriz: Peygamber Efendimiz risâlet davasının ispatında hem hissî hem de aklî mucizelerle desteklenmiş olmakla birlikte onun en büyük mûcizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Gerek tehdâfî ayetlerine gerekse Peygamber Efendimizin i'câzla ilgili yaptığı açıklamalara dayanarak Kur'an mûcizesinin diğer mûcizelerden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu farklılığın temelinde ise diğer mûcizelerin hissî olmasının aksine Kur'an mûcizesinin akla dayanıyor olması yatmaktadır. Kur'an'ın i'câzına dair İslâm âlimlerinin çoğu belagat, nazım, üslup ve muhteva

konularını öne çıkarmışlardır. Bu noktada Kur'an'ın bir benzeri getirilmesi mümkün olmayan eşsiz bir anlatıma ve muhtevaya sahip olduğunun altını çizmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Mûcize, İ'câzü'l-Kur'ân, Mahiyet, Modality.

Giriş

Yüce Allah peygamber olarak görevlendirdiği mümtaz kullarını birçok mucize ile teyit etmiştir. Mucizeler, peygamberlik davasının ispatı konusunda en önemli delillerden birisi kabul edilmiştir. Peygamberler, mucizeler sayesinde gönderildikleri toplumların en iyi bildikleri alanlarda onlara meydan okumuş ve onları bir benzerinin getirilmesi hususunda çaresiz bırakarak bütün dikkatleri tebliğ ettikleri hakikatlere yönlendirmişlerdir. Peygamberlere verilen bu mucizeler tebliğ ettikleri mesajın kapsamı ve gönderildikleri toplumların ilgi ve alakalarına göre farklılık göstermiştir.

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) son peygamber olması ve Kur'an'da bildirildiği üzere kendisinden sonra vahye muhatap hiçbir peygamber gönderilmeyeceği gerçeği, onun tebliğ ettiği dinî-şer'î hakikatlerin kıyamete kadar yürürlükte kalacağı ve hiçbir tebdil veya tağyire uğramayacağı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Peygamber Efendimize verilen mucizelerden en azından bazılarının tıpkı tebliğ ettiği bu hakikatler gibi yaşadığı çağı aşması sonradan gelen muhatapları da ilk muhataplarla aynı seviyede etki altına alması gerekmektedir. Bu noktada İslâm âlimleri Peygamber Efendimize verilen mucizelerin en büyüğünün Kur'ân-ı Kerîm olduğunu beyan etmişlerdir. Kur'an mucizesinin diğerlerinden büyük olmasını ise tesiri bakımından daha güçlü ve sürekli olması ile izah etmişlerdir.¹ Nitekim Peygamber Efendimizin dilinden bize aktarılan Kur'ân-ı Kerîm, bir benzerinin getirilmesi konusunda hem onun nüzulüne şahit olan ilk muhataplara hem de kıyamete kadar gelecek olan bütün muhataplara meydan okumaktadır.

İslâm âlimleri Peygamber Efendimizin en büyük mucizesinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu ittifakla kabul etmelerine rağmen önceki ilâhî kitaplarda görülmeyen i'câz vasfının Kur'an'da hangi sâikle ve nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kapsamda Kur'an'ın neye göre muciz bir kelim olduğu ve bu özelliğiyle neyin hedeflendiği gibi sorular söz konusu ihtilafın mihengini oluşturmaktadır. Bu çalışmada âlimlerin ihtilafına yol açan bu sorular irdelenecek gerek i'câzü'l-Kur'ân literatüründen gerekse klasik ve modern tefsirlerde i'câzla ilgili âyetler bağlamında yapılan açıklamalardan hareketle bu sorulara cevaplar aranacaktır. Böylece Kur'an mucizesinin mahiyeti ve hedefleri hakkında ayrıca bu konunun Kur'an'ı anlama ve yorumlamada nasıl bir işleve sahip olduğu hususunda birtakım çıkarımlarda bulunulacaktır.

İ'câz konusu Kur'an'ın mahiyetiyle doğrudan ilişkili olduğundan Kur'an'ı ilgilendiren her çalışmada bir vesileyle bu konuya da temas edildiğini görürüz. Dolayısıyla hem klasik dönemde hem de günümüzde bu konuyu çok farklı yönlerden ele alan sayısız esere rastlamak mümkündür. Bu kapsamda sırf i'câzü'l-Kur'ân literatürünün tespitinin bile müstakil olarak çalışılmaya namzet bir konu olduğu söylenebilir. Bu literatür içerisinde yaptığımız taramalarda yukarıda sorduğumuz soruları bir arada inceleyen bir çalışmaya rastlamadık.²

¹ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkullânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, t.s.), 8.

² Literatürde konumuzla doğrudan ilişkisi olmamakla birlikte yukarıda sorduğumuz sorulara farklı zaviyelerden temas eden bazı akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz: Osman Karadeniz, "Kelâmcılara Göre Kur'ân'ı Kerîm'in İ'câzi Meselesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 135-146; Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusunda Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 81-107; Murat Serdar, "Kelâm'da Delâilü'n-Nübüvve Bağlamında İ'câzü'l-Kur'ân Meselesi", *Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 27-51. Karadeniz'in makalesinde konu çok yüzeysel bir biçimde ele alınmakta; Kur'an'ın mu'ciz oluşunun keyfiyeti ve bu keyfiyetin dışı vuran yönleri hakkında bilgiler verilmektedir. Arpa ise makalesinde daha ziyade Kur'an'ın i'câz yönlerini kadraja almış klasik kaynaklarda bu konudaki yaklaşımları tasviri bir dille aktardıktan sonra nazım teorisinin incelikleri üzerinde dur-

1. İcâzın Tanımı ve Mahiyeti

Sözlükte “güç yetirememek, aciz ve yetersiz kalmak” gibi anlamlara gelen عجز /'aciz kökünden türeyen icâz kelimesi if'âl vezninde bir mastardır.³ Kur'an'da farklı türevleriyle toplam yirmi beş yerde geçen⁴ icâz kelimesi “aciz kalmak, güçsüz bırakmak, Allah'ın âyetlerini yalanlamada başarısız olmak, güç ve takatten kesilmiş yaşlı kadın” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Terim olarak icâzi, “bir benzerinin getirilmesi konusunda Kur'an'ın bütün insanlığa meydan okuması karşısında muhatabın aciziyetini ispat etmek”⁵ şeklinde tanımlamak mümkündür.

Esasen Kur'an'ın böyle bir hususiyete sahip olmasından maksat bizzat insanoğlunun acizliğini açığa çıkarmak değil ihtiva ettiği mesajın ve onu tebliğ etmekle görevlendirilen Peygamberin hak olduğunu ortaya koymaktır. Nitekim bu amaç doğrultusunda geçmiş peygamberlere de birçok mucizenin verildiği Kur'an'da bildirilmektedir.⁶

Kelam âlimleri tabiatta yaşanan ve insanlara harikulade görünen birtakım olaylarla mucizelerin birbirine karıştırılmaması için mucize olarak ortaya konulan fiillerde iki hususiyetin bulunması gerektiğinin altını çizmişlerdir.⁷ Birincisi mucizenin ilahî bir fiil olup peygamberlerin elinde zuhur etmesi ve başkaları tarafından tekrarlanamamasıdır. Yani sıradan insanların ortaya koyabildiği ve eğitime konu olabilen fiiller hem sözlük anlamı itibarıyla hem de terim olarak mucize diye isimlendirilmez.⁸ İkincisi ise mucize diye isimlendirilen harikulade olayların mutlaka peygamberlik iddiası sonucu, meydan okuma şeklinde ortaya çıkması gerekmektedir. Bu sebeple meydan okuma amacı gözetilmeden peygamberlerden sudur eden birtakım harikulade fiiller mucize olarak değerlendirilmemiştir.⁹ Binaenaleyh gerek Hz. Peygamber gerekse sair peygamberlerin elinde zuhur eden mucizeler muarızlarına karşı kendilerinin hakkı temsil ettiklerini gösteren en açık deliller olmuştur.

İslâm âlimleri mucizeleri idrak edilebilirliği bakımından iki kısma ayırmışlardır.¹⁰ Hissî/kevnî mucizeler diye isimlendirdikleri ilk kısımda peygamberlerden sudur eden ve insanların duyularına hitap ederek hayretlerini celbeden harikulade olaylara yer vermişlerdir. Bu tür mucizeler genellikle doğa olaylarıyla ilişkili olduğundan kevnî mucizeler diye de anılmıştır. Hissî mucizeler, doğrudan Allah'ın müdahalesiyle sebepler aleminde konulan tabiat kanunlarını aşıp sebepsiz olarak ortaya çıkan hadiselerdir. Bu hadiseler en ziyade tesirini mucizenin gerçekleştirdiği ortamda hazır bulunanlar üzerinde göstermektedir. Mucizenin zuhur ettiği ortamda bulunmayanlar ise bu mucizelere haber yoluyla muttali olduğundan ancak nakledenin sözlü anlatımındaki tesir nispetinde etki altında kalmakta fakat hiçbir zaman

muştur. Serdar'ın makalesinde ise sarfe ve nazım teorileri mukayese edilmiş ve Kur'an nazımının benzersiz oluşunun Hz. Peygamberin risâlet iddiasının ispatı için daha elverişli bir delil olduğu vurgulanmıştır. Bu akademik çalışmalar gerek başlık düzeyinde gerekse içerik itibarıyla makalemize bazı yönlerde katkı sunmakla birlikte Kur'an mucizesinin mahiyet ve keyfiyeti hakkında daha önce sorduğumuz soruları bahse konu etmemektedir.

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 4/2816-2817; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhîr Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 3/2497.

⁴ Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî el-Mısrî, *el-Mu'cemu'l-mufehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007), 548.

⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru Kuteybe, 2010), 2/385.

⁶ Âl-i İmrân 3/49; el-A'râf 7/123; Hûd 11/64-65; el-Enbiyâ 21/69; en-Neml 27/16; Sâd 38/36, 38.

⁷ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-İcî, *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-kelem* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 339-340.

⁸ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmi'i't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hüseyin Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1984/1405), 104.

⁹ Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005) 30/350.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'l-Mustafâ, 2008), 2/1001.

1108 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

mûcizeye şahit olanın yaşadığı hayreti ve dehşeti yaşamamaktadırlar. Ayrıca bu gibi haberlerin sübutundaki zayıflıklar da hissî/kevnî mûcizelerin sonraki nesiller üzerindeki etkisini azaltmaktadır.

Mûcizelerle ilgili yapılan tasnifte ikinci olarak aklî mûcizelere yer verilmektedir. Bu tür mûcizeler görme, işitme, hissetme gibi duyuları harekete geçiren olay ve olgulardan ziyade ahlakî davranışlar ve aklî çıkarımlar yoluyla onları kendine çekerek fikir sahasında onlara meydan okuyan hakikatlerden meydana gelmektedir. Bu hakikatler tefekkür ile elde edildikleri için hissî mûcizelerde olduğu gibi belli zaman ve mekânla sınırlı değildir. Muhatap üzerindeki tesiri bakımında her dönemde ve ortamda, ortaya çıktığı ilk günkü etkisini muhafaza eden bu mûcizeler diğerleri ile mukayese edildiğinde tesirinin daha güçlü ve uzun soluklu olduğu söylemek mümkündür. Nitekim daha etkili olması ve süreklilik arz etmesi hasebiyle aklî mûcizeler diğerlerinden üstün görülmüştür.¹¹

Bazı kelimeler âlimleri mûcizelerin tasnifine üçüncü bir kısım olarak haberî mûcizeleri dahil etmişlerdir.¹² Haberî mûcizeler peygamberlerin Allah'tan gelen vahye dayanarak henüz gerçekleşmemiş veya gerçekleşmiş olmasına rağmen gizli tutulan olayları haber vermeleridir. Bu tür mûcizeler de tıpkı hissî/kevnî mûcizeler gibi belli bir zaman veya mekânla sınırlıdır. İkisi arasındaki fark hissî mûcizelerin peygamberin de içinde bulunduğu zaman ve mekânda zuhur etmesi, haberî mûcizelerin ise gayb bilgisinin verildiği zamandan daha sonra veya aynı zamanda gerçekleşmekle birlikte farklı bir mekânda ortaya çıkmasıdır. Ancak her ikisinde de mûcize en güçlü etkisini zuhur ettiği ortamda göstermekte, bunun dışında tesirini peyderpey kaybetmektedir.

2. Âyetler ve Hadisler Işığında Kur'an'ın İ'câzı

İslâm âlimleri Peygamber Efendimizin yukarıda zikredilen mûcize türlerinden her biriyle desteklendiğini ifade etmekle birlikte özellikle ona verilen en büyük mûcizenin Kur'an-ı Kerim olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Zira aklî mûcizeler sınıfına dahil olan Kur'an, nazil olduğu ilk günden bu yana farklı vesilelerle muhataplarının ilgi ve dikkatini çekmekte ve bir benzerinin ortaya konulması konusunda muarızlarına meydan okumasına rağmen kayda değer bir karşılık bulamamaktadır. Kelam ve tefsir âlimleri, genel olarak mûcize olgusunu daha dar çerçevede Kur'an'ın i'câz vasfına sahip olmasını dinin temel meselelerine (usûlü'd-dîn) taalluk eden en önemli konulardan addederler. Buna göre Kur'an, Peygamber Efendimizin hak üzere olduğunu ispat eden en açık ve daimî mûcizedir. Çünkü O, tebliğ ettiği hakikatleri inkâr edip peygamberlik davasında kendisini doğrulayacak bir mûcize isteyenlere karşı Kur'an'ı ileri sürerek onunla meydan okumuştur.¹³ Allah Teâlâ Kur'an'da bu duruma işaretlerle şöyle buyurmaktadır: “*Ona Rabbinden mûcizeler inseydi ya! derler. De ki; 'Mûcizeler ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.' Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara (mûcize olarak) yetmemiş mi?! Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibretler vardır.*”¹⁴

Müfessirler, bu âyet-i kerîmede Kur'an mûcizesini diğerlerinden ayıran birtakım hususiyetlere işaret edildiğini kaydeder. Buna göre öncelikle “*onlara okunmakta olan*” ifadesiyle Kur'an'ın i'câz vasfının yaygınlığına, bütün zamanları ve toplumları içine aldığına işaret edilmekte, Hz. Musa'nın asası, Hz. Salih'in devesi gibi sadece belli dönemler ve belli mekânlarla sınırlı olmadığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca Kur'an'ın, okunan bir mûcize olması hissî değil aklî bir mûcize olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere diğer mûcizelere nazaran daha etkili olduğunu ve süreklilik arz ettiğini göstermektedir.¹⁵ Âyet-i kerîmede Kur'an'ın

¹¹ Bekir Topaloğlu vd., *İslam'da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 159-163.

¹² Topaloğlu v.d., *İslam'da İnanç Esasları*, 158.

¹³ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru l-hyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1420), 25/65.

¹⁴ el-Ankebût 29/50-51

¹⁵ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyi ve's-süver* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 14/457.

muhtevasına da dikkat çekilerek onun rahmet ve ibret dolu bir kitap olduğu bildirilmektedir. Zira Kur'an insanların dünya ve ahiret maslahatlarını tesis edecek yegâne kitaptır. Kur'an sadece üslubuyla insanları kendine hayran bırakmakla kalmayıp aynı zamanda muhtevasıyla da onlara yaşanılabilir bir hayat sunmaktadır. Bu yönüyle onun Allah tarafından indirilen bir rahmet oluşunun yanında ibretler, mevzeler ve uyarılar içermesi de muhteva bakımında üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim hakkın tecellisi için sadece iyinin tesis edilmesi yeterli olmayıp yanlış ve kötünün de ortadan kaldırılıp bertaraf edilmesi gerekmektedir.¹⁶ Son olarak âyette " *Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibretler vardır.*" buyrulur Kur'an'ın eşsizliğini idrak edebilmek için nesep itibarıyla Arap olmanın zorunlu olmadığı Arapçayı iyi öğrenen ve Kur'an'a ön yargısız yaklaşan Acem toplumlarının da pekâlâ onun i'câz yönlerine muttali olabileceğinin altı çizilmektedir.¹⁷

Ebû Bekr el-Bâkılânî (öl. 403/1013) *İ'câzü'l-Kur'an* adlı eserinde konuyu enine boyuna tartışmakta ve ortaya koyduğu delillerle meseleye önemli açılımlar getirmektedir. Bâkılânî özetle Kur'an mucizesinin Peygamber Efendimizin nübüvvet iddiasının en sağlam dayanağı olduğunun altını çizmektedir. Zira ona göre her ne kadar Allah resulü Kur'an dışında çok çeşitli mucizelerle desteklenmiş olsa da yukarıda belirtildiği üzere bütün bu mucizeler belli zaman, mekân ve şahıslarla sınırlı kalmıştır. Bu mucizeler sonraki nesillere, onlara şahit olanların bakış açısıyla ve âhad bir yolla aktarıldığından muhatapta uyandırdığı tesir de nakledilen haberin güvenilirliği ve şahit olanın üzerindeki etkisi nispetince olmuştur. Ancak Kur'an'a gelince o mütevâtir olarak nakledilmesinin yanında nazil olduğu ilk günden kıyamete kadar geçmiş ve gelecek bütün toplumların ilgi ve alakasına mazhar olacak ve bir benzerini getirme konusunda muarızlarını aciz bırakacak bir muhteva ve üsluba sahiptir. Nitekim Kur'an'ın ilk muhataplarının bu hususta aciz kaldığı tevatürle sabittir. Bâkılânî'ye göre Kur'an'ın bildirdiği bir hakikat olarak ilk muhatapların onun bir benzerini getirememesi sonrakilerin de buna asla güç yetiremeyeceği neticesini doğurmaktadır. Aynı şekilde sonraki muhatapların bu konudaki çaresizlikleri de ilk muhatapların aciz kaldığının bir göstergesidir.¹⁸ Bunun en açık ispatı mütevâtir olarak nakledilen ve Araplara en azından ihtiva ettiği bölümlerden birine denk bir metin ortaya koyma konusunda meydan okuyan Kur'an âyetleridir.¹⁹

Allah Teâlâ tehdidi âyetleri diye bilinen bu âyetlerde ilk olarak Peygamber Efendimizin risâletini inkâr edenlere Kur'an'ın bir benzerini getirme konusunda meydan okur ve şöyle buyurur: " *De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler birbirine destek olmak üzere bir araya gelseler onun benzerini ortaya çıkaramazlar.*"²⁰ İnkârcıların Kur'an'ın bir benzerini ortaya koyamayacakları kesin olarak bilinince meydan okumalarının şartları daha da hafifletilerek onlardan Kur'an'ın sadece on suresine denk bir kalam getirmeleri istenir: " *Yoksa 'Onu kendisi uydurdu.' mu diyorlar? De ki: 'Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabileceğiniz herkesi (yardıma) çağırın da onun gibi uydurulmuş on sure getirin!'*"²¹ Her ne kadar bu âyette muarazaya yeltenenlere bir önceki âyete nazaran daha müsamahalı davranıldığı anlaşılrsa da doğurduğu netice itibarıyla âyetin onları daha büyük bir meşakkatin altına soktuğunu söylemek mümkündür. Zira muhatap nezdinde muarazanın gerçekleşmemesine bağlı olarak on sure ile meydan okumak Kur'an'ın tamamından daha vahim sonuçlar doğurmaktadır. Allah Teâlâ muhatapların bu konudaki yersiz cüretkârlıklarını yüzüne çarpmak üzere tehdidiyi on sureyle sınırlamayıp Kur'an'da yer alan herhangi bir sureye kadar indirgemıştır. " *Eğer kulumuza indirdiğimiz âyetler konusunda şüphe içerisinde iseniz ona benzer bir sure de siz getirin! Eğer iddianıza sadık iseniz Allah'tan gayrı şahitlerinizi de (yardıma) çağırın. Bunu yapamazsanız ki asla yapamayacaksınız.*"²²

¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 21/15-16.

¹⁷ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 14/458.

¹⁸ Bâkılânî, *İ'câzü'l-Kur'an*, 8.

¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/20.

²⁰ el-İsrâ 17/88.

²¹ Hûd 11/13.

²² el-Bakara 2/23-24.

1110 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

Son iki âyette Allah Teâlâ Kur'an'ın bir benzerinin getirilmesi konusunda şartları hafifleterek inkârcılara hem çok büyük imkânlar tanımakta hem de onların acizliklerini kayıt altına almaktadır. İlk âyette muhataplardan Kur'an'dan belli bir sure tayin etmeksizin herhangi birisine denk -daha üstün de değil- bir sure getirmeleri talep edilerek aslında onlara büyük bir kolaylık gösterilirken ikinci âyetin başında bunu yapamadıkları ve asla yapamayacakları bildirilmek suretiyle bu konudaki ebedi çaresizlikleri tescillenmektedir.²³ Nitekim âyette *سورة*/sûre kelimesinin belirsiz (nekre) formda zikredilmesi de onlara gösterilen müsamahanın ne denli geniş olduğunun en açık göstergesidir. Bu âyette muarazaya yeltenenler, muhteva ve üslup bakımından ister Kur'an'ın en uzun suresi olan Bakara suresine isterse en kısası olan Kevser suresine denk bir söz/kelam meydana getirmeleri konusunda muhayyer bırakılmaktadır.²⁴

Öte yandan bazı müfessirler, söz konusu âyette sureyi oluşturan âyetlerin sayısına değil uzun olsun kısa olsun bizzat surelere vurgu yapıldığına dikkat çekmektedir. Zira i'câz vasfının ancak ne konuda ve nasıl söylendiği tam olarak bilinen sözlerde tahakkuk etmesi mümkündür. Bu çerçevede sureler giriş ve sonuç bölümleriyle bir bütünlük arz eden, kendi içerisinde tutarlı bir konu dizilimine sahip, bazı konuların genel olarak ele alındığı bazılarında detaylıca işlendiği ve anlatımda iltifat, îcâz, itnâb, gibi birtakım söz sanatlarına yer verilen bölümlerden meydana gelmektedir. Kur'an nazımının beşer takatini aşan bir i'câza sahip olması tek tek cümlelerinden, terkiplerinden veya lafızlarının fasih olmasından kaynaklanmamakta bir bütün olarak sureleri meydana getiren ve yukarıda zikrettiğimiz hususiyetlere dayanmaktadır. Nitekim bu çerçevede Şerefüddîn et-Tîbî (öl. 743/1343) tehattî âyetlerinde i'câz vasfının uzun veya kısa olmasında fark gözetilmeksizin sure bazlı tezahür ettiğine vurgu yapmakta ve bu konuda âyet sayılarının pek önem arz etmediğine dikkat çekmektedir.²⁵ İbn Âşûr da sahip olduğu bu içerik ve üslup özelliklerinden hareketle Kur'an suresinin her birini hatiplerin yaptığı konuşmaya veya şairlerin söylediği kasideye benzetmektedir.²⁶

Âyette *مثل*/miş kelimesinin muzâfun ileyhi olan ve tehattînin konusunu bildiren zamirin mercii konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Söz konusu zamirin *ما نزلنا* ifadesindeki ism-i mevsule dönen bir aid zamiri olduğunu söyleyenlere göre bu âyette tehattî bizzat Kur'an sureleri hakkında vuku bulmaktadır. Bu çerçevede Kur'an surelerinin başı başına sahip olduğu eşsiz üslup ve muhteva yönüyle muarızlarını bir benzerini getirme hususunda aciz bıraktığına dikkat çekilmektedir. Öte yandan söz konusu zamirin *عبدنا* kelimesine raci olduğunu ileri sürenler ise Kur'an'ın i'câz vasfının onu muhataplara ulaştıran Peygamber Efendimizin şahsiyle alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre ortada şaşılacak ve hayrete düşülecek bir durum varsa onun da üslup bakımından eşi benzeri olmayan ve muhteva olarak bu denli kapsayıcı bir kelamın/sözün daha önce eline hiç kitap almamış ümmî bir Peygamberden sadır olmasından başka bir şeyin olamayacağını ifade etmektedirler. Böylece Peygamber Efendimizin ümmî olmasının Kur'an'ın eşsiz üslup ve derin muhtevasına daha da büyük değer yüklediğine dikkat çekilmekte ve muarazada bulunacakların bu durumu da göz önünde bulundurmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Burada *miş*/kelimesine izafe edilen zamirin her iki merciinde de muarızların farklı iddialarına cevap verilmektedir. Nitekim onlardan bazıları Kur'an'ın beşer sözü olduğunu ileri sürerken bazıları ise geçmiş toplulukların anlatageldiği masallardan ibaret olduğunu bazıları da Peygamberimize başka birisi tarafından öğretildiğini iddia etmiştir. Söz konusu âyette muarızların bütün iddiaları boşa çıkarılmakta ve "Şâyet Kur'an beşer sözü ise siz de onun gibi bir beşersiniz öyleyse bir benzerini getiriverin!" veya "Geçmiş kavimlerin anlatageldiği masallardan ibaret ise o masallardan sizler de haberdarsınız o zaman ona benzer bir masal da siz anlatın!" yahut "O'na bu Kur'an'ı bir başkası

²³ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beirut: Dâru'l-Fiker, 1420), 1/169.

²⁴ Bikâî, *Naẓmü'd-dürer*, 1/167-168; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/337.

²⁵ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *Fütûḥu'l-gayb fi'l-keşfi 'an ḳnâ'i'r-rayb* (Dubâi: Câizetü Dubâi ed-Duvelî, 2013), 7/54.

²⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/337, 339.

öğretiyorsa varın gidin o kimseye size de aynısından bir bölüm öğretsin!" şeklinde onlara meydan okunmaktadır.²⁷

el-Bakara 2/23. âyet çerçevesinde Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen hak bir kitap olduğu konusundaki meydan okumanın iki yönlü tahakkuk ettiğine dikkat çeken âlimler, onun lafız ve terkiplerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan eşsiz bir üsluba sahip olmasının yanı sıra eline hiç kitap almamış ümmî bir Peygamberin dilinden dökülen söz/kelam olması bakımından da muciz olduğunu ifade ederler. Buna göre Kur'an'ın bir benzerinin getirilmesinden maksat ne tek başına üslup ne de sadece muhtevadan ibarettir. Dolayısıyla Arap edebiyatında söz sahibi birisinin kalkıp üslup bakımından Kur'an'a denk edebî bir şiir veya hitabe ortaya koyması veya kitaplardan okumak yahut âlimlerin rahle-i tedrisinden geçmek suretiyle ilim tahsil etmiş bir bilginin eşi benzeri olmayan hikmetli sözler ortaya koyması Kur'an'ın muciz olduğu iddiasını boşa çıkarmaz. Zira Kur'an-ı Kerîm hem sahip olduğu muhteva ve üslup bakımından hem de onu muhataplara ulaştıran Hz. Peygamberin içinde bulunduğu ümmîlik vasfı itibarıyla beşer takatiyle ortaya konulamayacak üstün bir kelimadır.²⁸

el-Bakara 2/24. âyette ise muhatapların bir önceki âyette ortaya konulan meydan okumaya karşılık veremedikleri ve veremeyecekleri mübalağalı bir üslupla ifade edilmektedir. Nitekim muhatapların muarazada bulunamayacakları kesin olarak bilinmesine rağmen âyette şüphe bildiren şart edatıyla söze başlanması ve akabinde asla bir muarazanın vuku bulmayacağına bildirilmesi muhataplara önce ümit verip bu işe girişmelerini sağlamak, ardından da bütün ümitlerini boşa çıkarmak içindir.²⁹ Yine söz konusu âyette geçen *انفادوا* ifadesinin aslında Kur'an'ın en büyük mucizelerinden biri olduğunu ileri süren Fahreddin er-Râzî, bu iddiasını iki farklı yönden temellendirmektedir:

Birincisi söz konusu âyette muhatapların meydan okumaya karşılık veremeyeceği açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hâlbuki muarazaya güç yetirebilselerdi ellerine geçen bu fırsatı değerlendirir ve bir benzerini getirmek suretiyle âyetin ortaya koyduğu hakikati yalanlardı. Bir önceki âyette geçen "*eğer iddianıza sadık iseniz*" ifadesi de onları bu işe sevk edecek en önemli gerekçelerdendir. Zira Kur'an'da yer alan bir sureye benzer bir kelimaya koyma imkânları olsaydı hem onun muciz bir kelimaya olduğu iddiasını nakzedecek hem de kendilerinin hak üzere olduğunu ispat edeceklerdi. Ancak bunu yerine getirememiş olmaları tam aksi netice doğurmuştur. Dolayısıyla bu âyet, Kur'an'ın bir benzerinin meydana getirilemeyeceğinden hareketle beşer takatinin üstünde ilahî bir kelimaya olduğu en açık delilidir.

İkinci olarak söz konusu âyette gaybdan haber verilmek suretiyle ilelebet Kur'an'ın benzerinin getirilemeyeceği bildirilmektedir. Nitekim bu anlamda ne Asr-ı saâdet'te ne de on dört asırlık İslâm tarihi boyunca Kur'an'ın meydan okumasına muarazada bulunulduğuna şahit olunmuştur. Ne var ki Araplar arasında böyle bir muaraza vuku bulmuş olsaydı Kur'an'ı ve Peygamber Efendimizin risâletini inkâr etmelerinden dolayı onu sevinçle karşılarlar ve mutlaka sonraki nesillere aktarırlardı. Zira Arapların başlıca adetlerinden birisi de işittikleri edebî sözlerin unutulmaması için nesilden nesle aktarmak suretiyle yaygınlaşmasını sağlamalarıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın edebî üslubuna duydukları hayranlık ortadayken ona denk bir üslupla ortaya konulan bir sözün sonraki nesillere aktarılmadığı düşünülemez. Sonuç olarak başlı başına bu âyet-i kerîme bile gelecekte haber vermesi hasebiyle Kur'an'ın i'câz vasfının kıyamete dek süreğinin en açık delili olarak görülebilir.³⁰

Yukarıda belli âyetler çerçevesinde ele aldığımız i'câz-Kur'an ilişkisine dair meseleleri Peygamber Efendimizden nakledilen bir hadisle daha da derinleştirmek mümkündür. Her ne kadar bazı kaynaklarda i'câz'ı-Kur'an konusunda hiçbir hadis varid olmadığı ileri sürülse³¹

²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/349; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 1/170-172.

²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/350; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/339.

²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/342.

³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/351-352.

³¹ Yusuf Şevki Yavuz, "i'câz'ı-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403.

1112 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

de muteber hadis kaynaklarında sahih olarak nakledilen bu rivâyet söz konusu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Ne var ki bahse konu olan hadiste Kur'an'ın muciz olduğu hakikatine işaret eden bazı detayların kimi şarihler ve müfessirler tarafından da gözden kaçırıldığına veya üzerinde yeterince durulmadığına şahit oluyoruz.³² Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Bana verilen mucizelerin benzeri ne benden önce bir peygambere verildi ne de insanlık böylesine iman etti. Bana verilen bu mucizeler ancak Allah'ın göndermiş olduğu vahiyden ibarettir ve ben [onlar sayesinde] kıyamet günü kendisine en ziyade tabi olunan peygamber olmayı umuyorum.”³³

Güvenilir kaynaklarda yer alan bu hadisle ilgili, şerhlerde hem Peygamber Efendimize hem de diğer peygamberlere verilen mucizeler hakkında önemli konulara işaret edilmektedir. Buna göre hadiste geçen *Ne de insanlık böylesine iman etti.* ifadesiyle, her peygambere mucizelerin verildiğine ve bu mucizelerin ancak o peygamberin gönderildiği topluma ilgi alanına girecek ve onları şaşkına çevirecek harikulade olaylardan meydana geldiğine dikkat çekilmektedir. Böylece insanların, bilgi sahibi oldukları ve ilgi duydukları alanlarda zuhur eden bu tür mucizeler vesilesiyle iman dairesine girmeleri hedeflenmiştir. Bu açıdan hadis-i şerifte toplumların hidâyete ulaşması konusunda mucizelerin oynadığı rolün önemine vurgu yapılmak üzere esasen bâ veya lâm harf-i cerri ile kullanılan *أَمْن* fiili alâ harfiyle zikredilmiştir. “Bana verilen bu mucizeler ancak Allah'ın göndermiş olduğu vahiyden ibarettir” ifadesiyle de Peygamber Efendimize verilen mucizenin diğer peygamberlere verilen mucizeler gibi fiilî değil bilakis ezberlenip nesilden nesle aktarılabilen ve muhatapların üzerinde fikir yürütebilecekleri aklî bir mucize olduğuna işaret edilmektedir. Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi ve o asayla vurduğu taştan su fışkırması, Hz. İsa'nın doğuştan kör ve alaca hastalığına kapılanları iyileştirmesi fiilî mucizelerin başında gelmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu mucizeler onlara şahit olanları doğrudan muhatap almakta diğerleri üzerine ise haber yoluyla tesir etmektedir. Hadis-i şerifte Peygamber Efendimize verildiği bildirilen bu mucize ise Kur'an'dır. Kur'an mucizesi lafız ve mana bakımından bir benzerini getirme konusunda bütün insanlığı aciz bırakan bir kelam olması hasebiyle aklî bir mucizedir. Dolayısıyla Kur'an, nazil olduğu ilk günden bu yana onu anlamaya gayret eden ve ortaya koyduğu hakikatleri idrak etmek için çabalayan herkesi imana sevk eden daimî bir mucizedir. Hadisin devamında Kur'an mucizesinin aklî olmasının doğurduğu sonucun beyanı sadedinde de “Ben [bu mucizeler sayesinde] kıyamet günü kendisine en ziyade tabi olunan peygamber olmayı ümit ediyorum” buyrulmaktadır.³⁴

İbn Âşûr da Peygamber Efendimize verilen mucizenin vahiy olması ile Onun kendisine en ziyade tabi olunan peygamber olmayı temenni etmesi arasındaki ilişkinin ancak söz konusu vahyin bütün zamanlara hitap etmesiyle izah edilebileceğini bildirmektedir. Nitekim ona göre hem vahyin nüzulüne şahit olanlara hem de daha sonra gelenlere Allah resûlüne verilen bu mucize sayesinde hidâyet kapıları açılmış ve Ona tabi olmuşlardır. Bu yönüyle Kur'an mucizesi zuhur ettiği ilk dönemi aşım sonraki toplumları da doğrudan muhatap alması ve her devirde muhatap nezdindeki güçlü tesirini muhafaza etmesi bakımından diğer mucizelerden ayrılmaktadır.³⁵

³² Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Ebû'l-Hasen Alî b. Halef İbn Battâl el-Kurtubî, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 10/215; Ebû Zeke-riyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim bin Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1392), 2/188; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Hasen et-Türbiştî, *el-Müyyesser fi şerhi Meşâbîhi's-sünne*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1429/2008), 1243; Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *el-Kâşif 'an haikâiki's-sünen*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1417/1997), 11/3634.

³³ Buhârî, “Fezâilu'l-Kur'ân”, 1; “el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-sünne”, 1; Müslim, “el-İmân”, 239.

³⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, nşr. Mubbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 9/6-8; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/128-129; Abdulhamîd Muhammed b. Bâdis es-Sinhâcî, *Mecâlisü't-tezkîr min hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* (Kos-tantin: Matbû'âtü Vizâratî's-Şu'ûni'd-Dîniyye, 1403/1983), 31-33.

³⁵ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *en-Nazaru'l-faşîh 'inde mezâiki'l-enzâr fi'l-Câmi'i's-şahîh* (Tunus: Dâru's-Sühûn, 2007), 193-194

3. Kur'an'ın İ'câz Keyfiyeti

İslâm âlimleri Kur'an'ın Allah kelamı olduğu ve bir benzerini getirmeye kimsenin güç yetiremeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Zira yukarıda tehadî âyetleri bağlamında da ifade edildiği üzere Allah Teâlâ, risâletle görevlendirdiği kulu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hakkı söylediğini ve onun tebliğ ettiği kitapta hiçbir şüphe bulunmadığını, Kur'an'ın eşsiz oluşuyla ispat etmektedir. Kur'an'ın müciz bir kelam olduğu ittifakla bilinmekle birlikte ondaki i'câz vasfının neyden kaynaklandığı ve muhatap nezdinde kendini nasıl gösterdiği konusunda temelde iki farklı görüş ileri sürülmüştür.

3.1. Sarfe: Allah'ın Kullara Müdahalesi

Kur'an'ın benzerinin getirilememesinin bizzat kendisinden veya muhatabın bilgi durumundan kaynaklanmadığını birtakım harici etkiler sonucu ortaya çıktığını ileri süren birinci görüşe göre Kur'an, kendi özünde müciz bir kelam olmayıp muarazada bulunacaklara Allah'ın müdahale etmesi sonucu benzeri getirilemeyen bir kitaptır. Kelam ve tefsir literatüründe bu görüş sarfe diye isimlendirilmektedir.

Sözlükte "geri çevirmek, alıkoymak" anlamında صرف/şarf masterından türeyen صرفة/şarfe kelimesi bir eylemin kaç defa ortaya konulduğunu bildiren master-ı bina-i merra kalıbında bir isimdir. Kur'an ilimleri terimi olarak sarfe; "Belagat yönüyle Kur'an'ın benzerini getirme gücü olduğu halde muarazaya kalkışmak isteyenlerin Allah tarafından engellendiği tezine dayanan i'câz teorisi" şeklinde tanımlanır.³⁶

"Sarfe nazariyesi" denilince kuşkusuz akla ilk olarak Mutezile'nin öncü kelimcülerinden Nazzâm (öl. 231/845) gelir. Her ne kadar söz konusu nazariyeyi ilk ortaya atan³⁷ kendisi olmasa da şekillenip sistematik bir teori halini almasında ve yaygınlaşmasında en büyük pay ona aittir. Bazı kaynaklarda Nazzâm'ın konuyla ilgili müstakil bir eser kaleme aldığı bildirilmekle birlikte bu eser maalesef günümüze ulaşmamıştır. Klasik kaynaklarda Nazzâm'a yapılan atıflarla onun, iddiasını nasıl temellendirdiğini görmek mümkündür. Bu çerçevede Fahrreddin er-Râzî, sarfe teorisinin dayandığı temel düşünce hakkında Nazzâm'dan şu açıklamayı nakletmektedir:

"Allah Teâlâ Kur'an'ı Hz. Peygamberin risâletini ispat etmek için (müciz olarak) indirmemiştir. Bu çerçevede onun, helal ve haram hükümleri beyan etmek üzere indirilen diğer kitaplardan bir farkı yoktur. Araplar ise Allah onları bundan alıkoymuş ve buna dair bilgileri onlardan çekip aldığı için Kur'an'a denk bir kelam ortaya koymamışlardır."³⁸

Sarfe nazariyesini savunanlar onun nasıl tahakkuk ettiği konusunda farklı gerekçeler³⁹ ileri sürmekle birlikte teoriyi dayandırdıkları ana fikri şöyle özetlemek mümkündür: Birçok âyette ifade edildiği üzere Kur'an Arapça bir kitap olup ilk aşamada Arap dilinin inceliklerine vâkıf, edebî zevkleri üst seviyede olan bir topluluğa indirilmiştir. Bu durum özellikle ilk

³⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/140.

³⁷ Kaynaklarda sarfe teorisini bir fikir düzeyinde ilk ileri sürenin Mutezile mezhebinin kurucularından Vâsıl b. Atâ, Ca'd b. Dirhem veya İsâ b. Sabîh el-Mudar olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu düşünceyi ilk kez bir mezhep prensibi haline getirip yaygınlaşmasını sağlayan Nazzâm kabul edilir. bk.: Yavuz, "Sarfe", 36/40; Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ'câzül-Kur'an* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 143-144.

³⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz fî dirâyeti'l-i'câz* (Beirut, Dâru's-Sâdır, 2004), 26. Konuyla ilgili ayrıca bk. Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak ve beyne'l-fırakati'n-nâciye*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kâhire: Matba'atü'l-Medîne, t.s.), 143.

³⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.: İcî, *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-kelem*, 350-351; Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâgati ve İ'câzi Üzerine* (Erzurum: EKEV, 2001), 119-122.

1114 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

muhatapların Kur'an'da yer alan bazı cümlelerin benzerini hatta daha güzelini ortaya koyabileceklerini göstermektedir. Nitekim Kur'an'da insanlar tarafından günlük hayatta kullanılan bazı ifadelere yer verildiği gibi edebî yönden tenkit edilebilecek belagatte tenafür diye isimlendirilen birtakım ifadelere de rastlamak mümkündür. Fakat buna rağmen edebî söz söylemeyi hayatın bir parçası gören inkârcı Arap toplumunun Kur'an'a muarazada bulunamamalarını kendi iradelerine bağlı bir olay olarak görmek doğru değildir. Zira hem kendi dinlerine bağlılıkları hem de Allah rasûlünü ileri sürdüğü risâlet davasından geri çevirme arzuları ellerine geçen her fırsatı değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla istidatları olmasına rağmen Arapların Kur'an'ın bir benzerini getirememelerinin kendilerinden veya Kur'an'ın sahip olduğu birtakım hususiyetlerden kaynaklanmayıp bilakis harici bir müdahaleyle gerçekleşmesi daha muhtemel görülmektedir. Bu bakımdan Allah'ın müdahalesi (sarfe) sonucu Kur'an'a nazire getirilememesi diğer bir ifadeyle Kur'an'ın muciz oluşu aklî değil hissî mucizeler sınıfında değerlendirilir.⁴⁰ Ayrıca i'câz konusunu Kur'an'ın mahluk olmasıyla da ilişkilendiren bazı mutezilî âlimler, varlığı başka bir şeye bağlı olan bir olgunun ezeli olan Allah'ın zatını ve Peygamberinin risâletini ispat etmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Başka bir ifadeyle mahluk olan Kur'an'ın bizatihi kendisinden kaynaklanan bir i'câz vasfıyla ezeli olan Allah'ın varlığına veya sıfatlarına delalet etmesi düşünülemez.⁴¹

Sarfe nazariyesini savunanlar, Allah'ın müdahalesinin keyfiyeti konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüşe göre inkârcı Arap edipleri Kur'an'ın bir benzerini getirmeye muktedir olmasına rağmen Allah Teâlâ onları bu işe yönelmekten alıkoymuştur. Böylece onlar da kendilerine meydan okuyan âyetlere kayıtsız kalarak bir karşılık verme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Dolayısıyla Arapları acziyete sürükleyen nazım ve belagatiyle Kur'an'ın bizzat kendisi değil onları umursamaz kılan ve hiçbir şey yokmuş gibi davranmaya sevk eden harici bir etkidir. Bu görüş Mutezile'den Nazzâm ve Rummânî'ye (öl. 384/994), Ehl-i sünnet'ten ise Ebû İshâk el-İsferâînî'ye (öl. 480/1017) isnad edilmektedir. Konuyla ilgili ileri sürülen diğer görüşte ise Arapların Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymayı düşündükleri hatta bunun için bir uğraşı içerisine girdikleri ancak Allah'ın doğrudan müdahalesi sonucu buna güç yetiremedikleri bildirilmektedir. Buna göre Allah Teâlâ ya onların bu konudaki istidatlarını çekip almış veya söz konusu istidada sahip olabilecekleri vesileleri ortadan kaldırmıştır. Böylece onlar Kur'an'ın benzerini meydana getirecek bilgi ve birikimi kendilerinde bulamamaları şaşkınlıklarını izhar etmişlerdir. Sarfe konusunda Şii âlimlerden Şerîf el-Murtezâ (öl. 436/1044) ve İbn Sinan el-Hafâcî (öl. 466/1073) de bu kanaattedir.⁴²

Genellikle Mutezile'ye mensup âlimler tarafından savunulan sarfe teorisi hakkında İslâm âlimlerinin çoğu aksi kanaat bildirmiş Kur'an'ın i'câzının bizzat kendisinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Öte yandan sarfe teorisi bazı Mutezilî âlimler tarafından da eleştirilmiştir. Nitekim konuyla ilgili ilk eleştiri teorinin fikir babası Nazzâm'ın talebesi olan ve onunla aynı kelâmî ekole mensup Câhiz'den (öl. 255/869) gelmiştir.⁴³ Yine Kâdî Abdulcebbar ve Zemaşerî gibi mutezilî kelim ve tefsir âlimleri de sarfe konusunda Mutezile'nin genel kanaatinin aksine görüş beyan etmişlerdir.⁴⁴

⁴⁰ Yavuz, "Sarfe", 36/140.

⁴¹ Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 86.

⁴² Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 8/269-270; Râfî, *İ'câzû'l-Kur'ân*, 144; Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâgatı ve İ'câzi Üzerine*, 118; Yavuz, "Sarfe", 36/141.

⁴³ Câhiz'in Kur'an'ın i'câzi konusunda *Nazmu'l-Kur'ân* adıyla müstakil bir eser kaleme aldığı ve bu eserde i'câzin bizzat Kur'an'ın nazım ve üslubundan kaynaklandığını ifade ettiği öte yandan ortaya koyduğu delillerle sarfenin tutarsızlığını ispat ettiği kaynaklarda bildirilmektedir. Bakillânî ve Zemaşerî de bu eserin muhtevası hakkında bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak bu eser maalesef günümüze ulaşmadığından veya nerede olduğu bilinmediğinden ilim camiasının istifade edeceği kaynaklar arasında yer almamaktadır. bk.: İbrahim Halil Erdoğan, "Câhiz ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2013), 86-87.

⁴⁴ Serdar, "Kelâm'da Delâilü'n-Nübüvve Bağlamında İ'câzû'l-Kur'ân Meselesi", 36.

Sarfe teorisine en esaslı eleştiriler hicri V. asırda Ebû Bekr el-Bâkîllânî ve Abdulkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078-79) tarafından yapılmıştır. Bakîllânî *İ'câzû'l-Kur'an* isimli eserinde Kur'an'ın faziletlerine ve Peygamber Efendimizin risâletini ispat konusundaki işlevine dikkat çekip bu çerçevede i'câz vecihlerine işaret ettikten sonra sarfe teorisini müstakil bir başlıkta ele alarak bu konudaki itirazlarını maddeler halinde sıralamıştır.⁴⁵ Abdulkâhir el-Cürcânî ise *Delâilu'l-i'câz* adlı eserinin girişinde farazî bir soru üzerinde sarfe teorisine kısaca temas ettikten sonra ortaya koyduğu nazım teorisiyle Kur'an'ın i'câzının bizzat kendi nazım ve üslubundan kaynaklandığının altını çizmektedir. Cürcânî'ye göre Kur'an sahip olduğu eşsiz söz dizimi ve benzersiz anlatım üslubuyla muhataplarını aciz bırakmış ve onu tebliğ etmekle görevlendirilen Allah resûlünün risâletini tasdik etmeye onları icbar etmiştir.⁴⁶ Böylece o Kur'an'ın i'câz keyfiyeti konusunda ileri sürülen görüşlerden ikincisi olan "Kur'an'ın kendine ait birtakım hususiyetlerle muhatapı aciz bıraktığı" görüşünün teorik anlamda fikir babalığını yapmıştır.

Konuyla ilgili bazı müfessirler de Arapların Kur'an'ın bir benzerini getirmeye güç yetirebildiği ancak buna Allah Teâlâ'nın müdahalesiyle engel olunduğu ve i'câzın da bu yönde tahakkuk ettiği görüşünü aklen mümkün görmekte birlikte bunun gerçekleşmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu ifade etmişlerdir. Zira sarfe teorisinde ileri sürülen Kur'an'ın meydan okuması karşısında muhatapların umursamaz tutum sergiledikleri iddiasının da o tarihte yaşanan hadiseler göz önünde bulundurulduğunda pek de tutarlı tarafı yoktur. Peygamber Efendimiz gönderildiği toplum itibarıyla Hz. Musa'nın İsrailoğulları'na gönderilmesi gibi genel anlamda Allah inancı olan ve kendisini kabul etmek üzere bekleyen bir kavme muhatap olmamıştır. Bilakis peygamberliğini açıkladığı günden itibaren Onu kendi meclislerinden uzak tutmaya çalışan, daha önceden kavminin en güvenilir ve en muteber ferdi kabul etmelerine rağmen sonrasında yalan, sihir ve delilikle itham eden bir toplumla karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla gönderildiği toplum, Onu umursamamak bir yana doğrudan Onunla mücadeleye girerek risâlet davasından geri dönmesi için her türlü yola başvurmuştur.

Öte yandan kendilerine meydan okunan topluluğun üstün bir zekâyâ sahip olduğu ve dilin edebi inceliklerini bilme ve kullanmadaki maharetlerinin herkes tarafından bilinmesine rağmen Kur'an'a muaraza yapamamalarını da bizzat onun eşsizliğiyle ilişkilendirmek mümkündür. Zira şayet Kur'an'ın bir benzerini getirme fırsatı onların ellerine geçseydi mutlaka bu fırsatı değerlendirir ve de bunu nesilden nesle aktarırlardı. Ne var ki söz söyleme konusunda maharetleri ayyuka çıkmış bu toplum, Peygamber Efendimizin meydan okumalarına karşılık veremeyeceğini anlayınca da Onu kendi haline bırakmayı Ona tabi olanların kanını dökmek, mallarını gasp etmek suretiyle fiili mücadeleye yönelmiştir.⁴⁷

Konuya farklı bir zaviyeden yaklaşarak hükmü nesh edilen âyetlerin Kur'an'da yer almasını yine Kur'an'ın i'câzıyla ilişkilendiren âlimler de olmuştur. Buna göre hükmü nesh edilen bir âyetin mana bakımından işlevsiz kalmasına rağmen lafız olarak Kur'an'daki yerinin muhafaza edilmesi, Mushaflara yazılıp tilavete konu edilmesi onun sırf lafzı bakımından da farklı bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu işlevin, söz konusu âyetin siyak ve sibakı göz önünde bulundurulduğunda nazma katacağı edebî güzelliklerden başka bir şey olması düşünülemez. Çünkü böyle bir âyet tilavet olduğunda hükmü kaldırılmış olması hasebiyle muhatap için nazım güzelliğinden başka bir anlam ifade etmemektedir. İslâm hukukunda ölüm gelmeden önce vasiyette bulunmayı her mükellefe farz kılan ancak miras âyetleriyle veya konuyla ilgili nakledilen hadislerle hükmü nesh edildiği bildirilen⁴⁸ ve ilim ehli arasında vasiyet âyeti diye bilinen el-Bakara 2/180. âyet bu konuda örnek olarak zikredilebilir. Bu âyet

⁴⁵ Bakîllânî, *İ'câzû'l-Kur'an*, 29-31; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/130.

⁴⁶ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1375), 38-39.

⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/347-348.

⁴⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/200), 3/388-393; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn İbn Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüsyn Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 1/360-361.

peşinden gelen iki âyetle birlikte ele alındığında konu ve nazım bakımından tam bir bütünlük arz etmekte dolayısıyla teahdî âyetlerinden de hareketle i'câzın en az üç âyette tahakkuk ettiği varsayılırsa burada hükmen nesh edilen vasiyet âyetinin üç âyetlik nazmı tamamladığını söylemek mümkündür.⁴⁹

3.2. Nazım ve Muhtevâ: Kur'an'ın İ'câz Yönleri

İslâm âlimleri Kur'an'ın muciz bir kitap olduğu ve en kısa suresinin dahi benzerinin getirilemeyeceği konusunda icma etmişlerdir. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen sarfe nazariyesini savunanları dışarıda tutacak olursak âlimler arasında, Kur'an'ın eşsiz oluşunun biz-zat kendisine ait birtakım hususiyetlerden kaynaklandığı konusunda ittifak olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede asıl ihtilaf Kur'an'ın ne bakımdan ve hangi yönüyle muciz olduğu konusunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim bazı âlimler i'câzın idrak edilebilir olduğunu ancak onu tanımlamanın asla mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu tıpkı bir ölçünün dosdoğru olması yahut bir elbisenin veya kişinin şık ve zarif olması gibi bir şeydir. Her iki durumda da kişinin hissettiği hoşnutluğu tanımlanması zor hatta imkânsızdır.⁵⁰

Bazı âlimler ise i'câzı tanımlanabilir bir olgu olarak görmüş dolayısıyla Kur'an nazım itibariyle alışılmışın dışında ve benzeri getirilemez, muarızını şaşkına çeviren bir kitap olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüşü savunanlar da kendi içlerinde iki gruba ayrılırlar. Birinci grup lafız-mana ilişkisine önem vermeksizin Kur'an'ın i'câzının sadece lafızların seçiminde ve diziliminde olduğunu ifade eder. Nitekim Cürcânî daha önce bahsi geçen "nazım/söz dizim teorisiyle" Kur'an'ın bu yönüne işaret eder, Zemahşerî ise Mutezile'ye mensup bir âlim olmasına rağmen bu teoriyi esas alarak tefsirinde uygular. İkinci grup ise lafız ve manayı birlikte ele alarak Kur'an'ın hem söz dizimi hem de ihtiva ettiği manalar bakımından beşer takatinin fevkinde olduğuna dikkat çeker. Buna göre Kur'an, cümle kurulumları, fesahati, belagati ve âyet sonlarındaki fasılalarıyla muhataplarını kendine hayran bıraktığı gibi ortaya koyduğu ince manalar ve gaybdan verdiği haberlerle de onları şaşkına çevirmektedir.⁵¹

Seyyid Şerif el-Cürcânî (öl. 816/1413) ise i'câzın idraki ve tanımlanabilmesi konusunda ileri sürülen iki görüşün arasını bularak Kur'an'ın i'câz mahiyetinin asla tam olarak bilinemeyeceğini ancak Kur'an'ın muciz bir kelim olmasını sağlayan birtakım hususiyetlerin idrakinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikler de karşımıza i'câz vecihleri olarak çıkmaktadır.⁵²

Kâdî İyâz (öl. 544/1149) detaya inildiğinde Kur'an'ın i'câz yönlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu ancak yine de bunları ana hatlarıyla dört başlıkta toplamanın mümkün olduğunu ifade etmektedir.⁵³ Nitekim tefsir usulünün en önemli referanslarında birisi olan *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'da Bedreddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392), bu konuda on üç farklı yaklaşıma yer verir.⁵⁴ Ancak dikkatle incelendiğinde bu farklı yaklaşımların aşağıda zikredeceğimiz Kâdî İyâz'a ait dörtlü tasniften çok da uzak olmadığı görülür. Kâdî İyâz'ın ortaya koyduğu bu tasnif hem klasik dönemde hem de modern dönemde birçok müfessir ve ulûmu'l-Kur'ân

⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/104.

⁵⁰ Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) ileri sürdüğü bu görüşe göre Kur'an'ın muciz olduğunu idrak etmenin tek yolu zevk-i selime sahip olmaktır. Kişi bu zevki ise ancak Beyân ve Me'ânî ilimlerinde çokça iştilal etmekle elde edebilir. Kişi bu iki ilimde derinleştikçe Kur'an'ın eşsizliği üzerindeki örtüyü hafifçe aralar ancak yine de bütün yönleriyle i'câzın mahiyetinin kavranması mümkün değildir. bk.: Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 416; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/107-108.

⁵¹ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/1005-1017; Zürkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 2/386; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/404-405; Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâgati ve İ'câzi Üzerine*, 110-111.

⁵² İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/108.

⁵³ Kâdî İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi'l-ḥuḳûki'l-Muştafâ* (Beirut: Dâru'l-Fiker, 1988/1409), 1/ 258- 273.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Serî (Riyad: Dâru'l-Hazâra, 1430/2009), 2/118-135.

müellifi tarafından kabul görmüş; ya üzerine hiçbir ekleme yapılmadan aynen aktarılmış ya da alt başlıklar halinde daha da detaylandırılmıştır.

Kâdı İyâz Kur'an'ın i'câz vecihleriyle ilgili ilk sırada dil ve edebi incelikleri zikreder. Buna göre Kur'an-ı Kerîm; cümle kurulumundaki eşsizliğinin yanı sıra kelimelerinin birbiriyle uyumlu, fasih, özlü ve söz söylemede usta olan Arapları bile kendine hayran bırakan edebî bir kitaptır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm her şeyden önce Allah'ın kelam sıfatının bir tecellisidir bu nedenle onun dile taalluk eden hususiyetleri diğer birçok vasfının önüne geçmektedir. Bu çerçevede Allah Teâlâ birçok âyette Kur'an'ın dil ürünü bir kitap olduğunu vurgulamakta,⁵⁵ müfessirlerin çoğu da tehdâfî âyetlerinde bir benzerinin getirilemeyeceği iddiasının dile dair birtakım hususiyetlere dayandığına dikkat çekmektedir. Nitekim Kur'an'ın nüzulüne şahit olan Arap toplumunun birbirleri karşısında özellikle dil vasatında üstünlük arayışında oldukları ve bu doğrultuda maharetlerini sergiledikleri ve en iyiyi belirledikleri müsabakalar tertipleedikleri bilinen bir gerçektir. Kur'an böyle bir ortamda belagat ve fesahat bakımından Arap dilinin zirvesine ulaşmış ve dilin bütün inceliklerine vâkıf Arapları bile kendine hayran bırakan bir anlatımla nazil olmuştur. Ne var ki daha sonra belagat âlimleri de tedvin ettikleri Beyân ve Me'ânî ilimleriyle Kur'an'ın edebî yönde eşsiz bir kelam olduğunu gözler önüne sermeye gayret etmişlerdir.

Kur'an'ın bu yönden muciz olduğunun en açık delili en azından bir suresinin benzerini getirme konusunda Arapların önde gelen ediplerine meydan okumasına rağmen kayda değer bir karşılık alamamasıdır. Hâlbuki onlar ortaya koydukları nazım ve nesir türü eserlerle bu konuda yeterli donanıma sahip olduklarını ispat etmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu toplum kıvrak zekâları, güçlü hafızaları, konuştukları dilin fesahat düzeyi ve meramı en güzel ifadelerle açıklama konusunda başka milletler arasında temayüz etmişlerdir. Dolayısıyla bu derece ihtisas sahibi oldukları bir alanda kendilerine yapılan meydan okumaya onların karşılık vermeleri işten bile değildir.⁵⁶ Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Peygamber Efendimiz onları Kur'an aracılığıyla bu çerçevede değişik vesilelerle ve hafifleyen şartlar altında ısrarla muarazaya davet etmesine rağmen onlar bu davete icabet edemedikleri gibi türlü iftiralarla onun i'câz vasfının üstünü örtmeye çalışmışlardır.

Kur'an'ın i'câz yönlerinden ikincisi; anlatımında eşsiz bir kelime ve cümle diziliminin olması, Arapların alışık olmadığı farklı ama bir o kadar da hayranlık uyandıran bir üslupla konuları ele alınmasıdır. Buna göre Kur'an'da muhataplara ulaştırılmak istenen hakikatler, yukarıda bahsi geçen edebî inceliklere sahip ifade kalıpları içerisinde dikkatleri celbeden çok çeşitli anlatım üsluplarıyla aktarılır. Nitekim sözün anlatım üslubundaki bu dikkat çekici incelikler, daha önce ele alınan edebî inceliklerden farklıdır.

Arap edebiyatında en yaygın kullanılan edebî yazım/anlatım türü şiirdir. Nitekim Hz. Ömer'den nakledilen şu söz de Arap edebiyatında şiirin sadece cahiliyede değil İslâm devrinde de önemli bir yere sahip olduğunu gözler önüne sermektedir: "Şiir bu toplumun en iyi bildiği şeydir. Onlar şiirden daha doğru bir bilgiye sahip olmamışlardır."⁵⁷ Ayrıca belagat konusunda yetkinliğini ispat etmiş kişilerin özellikle şiir sahasında devamlı rekabet halinde olması da Arap toplumunda şiirin bir üstünlük kriteri olduğunu göstermektedir. Buna rağmen Kur'an-ı Kerîm'in hem şiirden hem de kahinlerin sec'îli sözlerinden tamamen farklı olarak nesir türlerinden daha ziyade hitabete yakın bir üslupla nazil olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu üslup içerisinde de birçok yeni anlatım tarzları geliştirilmiştir. Nitekim bazen üslupların ele alınan konulara göre bazen de ele alınan konuların anlatım üslubuna göre çeşitlenmek suretiyle Kur'an mesajı geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu çerçevede Kur'an'ın Arap diline vukûfi-

⁵⁵ Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/37; İbrâhîm 14/4; en-Nahl 16/103; Meryem 19/97; Tâhâ 20/113; eş-Şu'arâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3, 44; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zühuf 43/3; ed-Duhân 44/58; el-Ahkâf 46/12.

⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/106.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Ṭabaḳâtü fuḫûlî's-şu'arâ* (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 24.

1118 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

yeti olan herkesin beklentilerini karşılayabilecek bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Peygamber Efendimizin risâletini inkâr eden Velid b. Muğîre, Utbe b. Rabî'a ve Nadr b. Hâris gibi müşriklerin önde gelenleri bile bu yönüyle Kur'an'ın, kahinlerin sec'li kuru gürültüden ibaret olan sözlerinden ve şairlerin belli ölçülerle söylediği şiirlerden farklı, kendine özgü bir üsluba sahip eşsiz bir kelimeler dizisi olarak kabul edilmelidir.⁵⁸

İcâz vecihlerinden üçüncüsü; Kur'an'da henüz vuku bulmamış birtakım gaybî hadiselerden haber verilmesidir. Kur'an'da gaybî bilgiler konusu klasik literatürde iki açıdan ele alınmaktadır. Birincisi geçmiş milletler ve peygamberler hakkında sadece belli bir zümrenin bilgi sahibi olduğu ve bu zümre dışındakilerce bilinmesi mümkün olmayan konularda Kur'an'da açıklamalara yer verilmesidir. Bu çerçevede "gayb" kelimesi "henüz vuku bulmayan, varlık göstermeyen" anlamında değil "vukuu bilinmeyen" anlamında kullanılmıştır. Kâdî İyâz, Kur'an'da yer alan bu tür gaybî konuları icâzın dördüncü vechinde ele almaktadır. Klasik literatürde gaybî bilgiler bağlamında üzerinde durulan konulardan bir diğeri ise henüz vuku bulmamış geleceğe dair haberlerdir. İnsanların geleceği bilmesi mümkün olmadığından Kur'an'da zikredilen bu tür gaybî bilgileri İslâm âlimlerinin bir kısmı Kur'an'ın bir icâz yönü olarak kabul etmiştir.⁵⁹

Konuyla ilgili kaynaklarda, Rûm suresinin ilk âyetleri örnek olarak zikredilir. Bu âyetlerde nüzul dönemi için henüz vuku bulmamış bir gelecekte haber verilmektedir. Söz konusu âyetlerin tefsirinde İbn Abbas'tan nakledilen şu rivâyete yer verilir:

"Müşrikler kendileri gibi putperest olan Fârisîlerin Rumlara galip gelmelerini istiyorlardı. Müminler ise Ehl-i kitaptan olmaları hasebiyle Rumların galip gelmesini arzu ediyordu. Hz. Ebubekir bu durumdan Hz. Peygambere bahsedince Rumların mağlup olduklarını ancak kısa bir zaman diliminde tekrar galip geleceklerini bildiren Rûm suresinin ilk âyetleri nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Ebubekir çıkıp Mekke sokaklarında haykır haykır bunu ilan etti. Müşriklerden bazıları ona gelip bu konuda bahse girmeyi teklif edince o da bu teklifi kabul etti." İbn Abbas bu hadisenin bahse girmenin yasaklanmasından önce yaşandığını ekleyerek anlatmaya şöyle devam eder: "Rumların mağlubiyeti üzerinden yedi sene geçtiğinde onlar tekrar Fârisîlere karşı galip geldiler ve bu olay üzerine Kureys'ten birçok kişi İslâm'a girdi."⁶⁰

Bu rivâyetten de anlaşılacağı üzere Rumlarla Fârisîler arasındaki hadise Rûm suresinin nüzulünden sonra yaşanmıştır. Hz. Ebubekir surede ifade edilen gaybî bir bilgiye istinaden bir tasarrufta bulunarak müşriklerin yaptığı bahis teklifini kabul etmiştir. Neticede hadise tam da Kur'an'da ifade edilen doğrultuda gerçekleşmiş ve hem Hz. Ebubekir'in iddiasında haklı olduğu hem de Kur'an'ın Allah katından indirilen bir kitap olduğu ortaya çıktı. İbn Âşûr'a göre Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde gayba dair haberler verilmiş bu haberler zamanı geldiğinde aynen aktarıldığı gibi tahakkuk etmiştir. Gaybî konular Kur'an'ın Allah katından indirildiğini açıkça ortaya koymakla birlikte bu bilgileri icâz bakımından Kur'an'ın nazım veya edebî ve fasih lafızlarla işaret edilen ulvî manalardan oluşan diğer vecihlerden ayrı tutmak gerekir. Zira icâzın nazım ve fesahat yönü Kur'an'ın tamamını kuşatırken gaybî bilgiler belli âyetlerle sınırlıdır.⁶¹

İcâzın dördüncü vechesi ise; Kur'an'da, geçmişte yaşamış ve tarihten silinmiş milletler ve şeriatlar hakkında bilgilere yer verilmesidir. Kur'an-ı Kerim muhataplarını hem belli bir dönemde ilmî olgunluğa erdiren ve içinde bulunduğu dönemin ve toplumun tarihsel ihtiyaçlarını karşılayan bilgiler içeren hem de onları asırlar boyu sürekli zirvede tutan ve dünya ve ahiret saadetine ulaştıran bilgiler ihtiva eden bir kitaptır. Kur'an'ın bu yönünü idrak etmek için âyetler üzerinde çok da derin düşünmeye, i'mâl-i fikirde bulunmaya ihtiyaç yoktur. Zira özellikle Kur'an'ın nüzulüne şahit olan ilk muhatapların bu noktada ihtiyaç duyduğu bilgiler bellidir. Bunlar nüzul dönemi şartları içerisinde Ehl-i kitabın sahip olduğu ilimlerden, geçmiş şeriatlere ve ahkama dair bilgilerden, peygamberlerin ve geçmiş milletlerin başından

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/114.

⁵⁹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 1/265.

⁶⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Tefsîru'l-Kur'ân", 31.

⁶¹ Konuyla ilgili bazı örnekler için bk. en-Nûr 24/55; el-Fetih 48/1, 27; en-Nasr 110/1-2 vd.

geçen kıssalardan ve de alemin varoluşuyla ilgili haberlerden öteye geçmemektedir. Nitekim el-En'âm 6/155 ve Hûd 11/49 gibi Ehl-i kitapla yapılan tartışmalarda onlara karşı delil olarak indirilen birçok âyette ilk muhatapların bilgi düzeyi ve hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri konulara dair açıklamalar yapılmaktadır. Hz. Adem'in yaratılışı, Hz. İbrâhîm , Hz. Musa , Hz. Yûsuf ve diğer peygamberlerin başında geçen hadiseler, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssaları, Lokman Hekim'in oğluna tavsiyeleri gibi anlatılarda Kur'an'ın i'câzının bu nevine işaret edilmektedir.⁶²

Ancak bu noktada bir hususa açıklık getirmek gerekir ki o da i'câzın özellikle bu dördüncü veçhesinin izafi olduğu gerçeğidir. Zira bahse konu olan âyetlerde muhataplara aktarılan bilgiler zaten nüzul döneminde Ehl-i kitap'a mensup âlimler tarafından bilinmekteydi. Ancak eline hiç kitap almamış, okuma yazma bilmeyen ve kimsenin rahle-i tedrisinden geçmemiş ümmî bir Peygamberin bu bilgileri aktarması hem ilk muhataplar için hem de sonrakiler için hayretâmiz bir durumdur.⁶³

Sonuç

Mûcizeler peygamberlikle görevlendirilen kulların elinde risâlet davalarını ispat etmek üzere tabiat kanunlarına aykırı olarak yaratılan ve başkaları tarafından tekrarlanması mümkün olmayan harikulade hadiselerdir. Mûcizeler muhataplar tarafından idrak edilebilirlikleri bakımından hissî ve aklî olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Hissî mucizeler duyuyla algılanabilen ve dış dünyada somut varlık gösteren tabiatüstü olaylardır. Aklî mucizeler ise duyu yoluyla idrak edilemeyen ancak muhatapların üzerinde yoğun bir fikri çaba sarfetmesi ile hakikatini keşfedebildiği tasavvurî olgulardır. Aklî mûcizeler tefekkür yoluyla idrak edildiğinden hissî mucizelerin aksine belli zaman ve mekânlarla sınırlandırılmazlar. Buna bağlı olarak da muhatap üzerindeki etkileri hissi mûcizelere kıyasla daha güçlüdür ve süreklilik arzeder. Hissî mûcizeler dış dünyada sadece bir kere gerçekleşip en ziyade etkisini o ana şahit olanlar üzerinde gösterirken aklî mûcizeler ilk ortaya çıktığı andan itibaren her bir muhatapta etkisini aynı şiddette göstermektedir. Peygamber Efendimiz risâlet davasının ispatında hem hissî hem de aklî mucizelerin herbirisiyle desteklenmiş olmakla birlikte onun en büyük mûcizesi Kur'an-ı Kerîm'dir.

Gerek tehadî âyetlerine gerekse Peygamber Efendimizin i'câzla ilgili yaptığı açıklamalara dayanarak Kur'an mûcizesinin diğer mûcizelerden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerîm daha önce indirilen ilahi kitaplardan farklı olarak hem nazil olduğu dönemde hem de sonraki dönemlerde yaşayan her toplumu ve ferdi doğrudan muhatap alan, üzerine eğildikçe esrarını daha da artıran ve muhatapın ilgisini celbeden; yeri geldiğinde onu kendisine hayran bırakan yeri geldiğinde de şaşkına çeviren bir hüviyete sahiptir. Bu hususiyetin temelinde ise diğer mûcizelerin hissî olmasının aksine Kur'an mûcizesinin akla dayanyor olması yatmaktadır.

Kur'an'ın i'câzına dair İslâm âlimlerinin ekserisi belagat, nazım, üslup ve muhteva konularını öne çıkarmışlardır. Bu noktada Kur'an'ın bir benzeri getirilmesi mümkün olmayan eşsiz bir anlatıma ve muhtevaya sahip olduğunun altını çizmişlerdir. Dolayısıyla Kur'an'ın bi-zatihi kendisinin muarazada bulunmak isteyenleri çaresiz bıraktığını ileri sürmüşlerdir. Öte yandan başını Nazzam'ın çektiği bazı Mu'tezilî ve Şîfî kelamcılar hatta Ehl-i sünnet'e mensup bazı âlimler Kur'an'ın benzersiz oluşunun bizzat kendisinden kaynaklanmadığını bilakis Allah'ın hariçten kullarına müdahalesi (sarfe) ile gerçekleştiğini iddia etmişlerdir. Buna göre Allah Teâlâ kulların muarazada bulunma isteklerine müdahale ederek onları bu konuda isteksiz bırakmış böylece Kur'an'a bir nazire getirmekten onları alıkoymuştur. Bu iddia Allah Teâlâ'nın her şeye gücünün yetmesi ve kulların her türlü fiillerini yaratıyor olması bakımından aklen mümkün görülmeyle birlikte gerek nüzul döneminde yaşananlar gerekse tehadî

⁶² Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 1/271.

⁶³ Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 1/270; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/106.

1120 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

âyetlerdeki meydan okumanın hikmeti göz önünde bulundurulduğunda tarihsel gerçeklik taşımamaktadır. Zira nüzul döneminden bu yana Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu kabul etmeyenler ona karşı ilgisiz kalmak bir yana onun ihtiva ettiği hakikatlerin muhataplara ulaşması için her türlü propaganda ve eylem içerisinde yer almışlardır. Bu konuda öncelikle insanları Kur'an'a kulak vermemeye davet etmişler, sözün tesir etmediği yerde ise silahlarına sarılıp Müslümanlarla fiili mücadeleye girişmişlerdir. Ayrıca sarfe teorisi Kur'an'ın tehdîf âyetlerinde bildirilen bir benzerinin getirilemeyeceği iddiasını da anlamsız kılmaktadır. Buna göre Allah Teâlâ hem muarazada bulunmak isteyenlere meydan okumakta hem de onların bu hususta var olan bütün yeteneklerini ellerinden almaktadır. Bu durum elinde silah olmayan birisine tank ve tüfekte saldırmaya benzer ki böylesi bir karşılaşmanın adalet ve hikmet ilkeleriyle bağdaşmadığı herkesçe malumdur. Hâlbuki Allah Teâlâ her işinde mutlak adalet ve hikmet sahibidir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm bizzat üzerinde taşıdığı birtakım özelliklerle muciz bir kitaptır ve başkası tarafından ona bir nazire getirilememesi harici sebeplerden değil bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır.

Kur'an'ın i'câzının zihnen algılanabildiğini ancak tanımlanamaz olduğunu ileri sürenler hariç İslâm âlimlerinin çoğu bu meyanda nazım ve muhtevayı merkeze alan açıklamalar yapmış, farklı vecihler ve tasnifler ortaya koymuşlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'in Peygamber Efendimizin en büyük mucizesi olduğunu beyan eden Kâdî İyâz onun i'câz yönlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu ancak yine de bu konuda bazı genel tasnifler yapılabileceğini ifade etmektedir. Kâdî İyâz'ın bu meyanda ortaya koyduğu dörtlü tasnifi geliştirip Kur'an'ın i'câz vecihlerini daha kapsamlı ele alan ve kuşatıcı tasnifler ortaya koymak mümkündür. Ancak bu konu bizim makalemizin sınırlarını aşmaktadır. Buna rağmen Kur'an'ın i'câz vecihlerinin tasnifi konusunun müstakil olarak araştırılmaya namzet olduğunun da altını çizmek gerekir.

Kaynakça

- Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr b. Abdirrahmân. *Delâilu'l-i'câz*. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1375.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Arpa, Enver. "İ'câzü'l-Kur'an Konusunda Farklı Bir Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002). 81-107.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir. *el-Farq beyne'l-fırağ ve beyne'l-fırkati'n-nâciye*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kâhire: Matba'atü'l-Medîne, t.s.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *İ'câzü'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer. *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyi ve's-süver*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/350. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*. Cidde: Dâru'l-Medenî, t.s.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-muhîṭ*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1420.
- Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Câhiz ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2013). 77-96.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. *Kur'an'ın Belâgatı ve İ'câzı Üzerine*. Erzurum: EKEV, 2001.
- İcî, Ebû'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-kelem*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *en-Nazaru'l-fasîḥ 'inde mezzâiki'l-enzâr fi'l-Câmi'u's-şâhîh*. Tunus: Dâru's-Sühnûn, 2007.
- İbn Battâl el-Kurtubî, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef. *Şerḥu Şâhîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu'l-bârî şerḥu Şâhîhi'l-Buhârî*. nşr. Mubbuddîn el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed Hüsyn Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Kadî İyâz, b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi ta'rîfi'l-ḥukûki'l-Muṣṭafâ*. Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1988/1409.
- Karadeniz, Osman. "Kelâmcılara Göre Kur'an'ı Kerîm'in İ'câzı Meselesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986). 135-146.
- Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî el-Mısırî. *el-Mu'cemu'l-mufehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-muhîṭ Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerḥu Şâhîhi Müslim bin Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-'Arabî, 1392.
- Râfîf, Mustafa Sâdık, *İ'câzü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Râgîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Mukaddimetü Câmi'i't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hüseyin Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1984/1405.

1122 | Mahmut Ayyıldız. Mahiyet-Keyfiyet Sarkacında Kur'an Mucizesi

- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Nihâyetü'l-îcâz fi dirâyeti'l-i'câz*. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2004.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Serdar, Murat. "Kelam'da Delâilu'n- Nübüvve Bağlamında İ'câzu'l-Kur'ân Meselesi". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016). 27-51.
- Sinhâcî, Abdulhamîd Muhammed b. Bâdîs. *Mecâlisü't-tezkîr min hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*. Kostantin: Matbû'âtü Vizâratî's-Şu'ûni'd-Dîniyye, 1403/1983.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Çur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Mustafâ, 2008.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihâl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Şerefüddîn et-Tîbî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Abdillâh. *el-Kâşif 'an hakâiki's-sünen*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1417/1997.
- Şerefüddîn et-Tîbî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Abdillâh. *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşfi 'an kınâ'ir-rayb*. Dubâi: Câizetü Dubâi ed-Duvelî, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Çur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/200.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslam'da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Türbiştî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Hasen, *el-Müyesser fi şerhi Meşâbîhi's-sünne*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1429/2008.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/140. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Çur'ân*. thk. Muhammed Ebû Serî. Riyad: Dâru'l-Hazâra, 1430/2009.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Çur'ân*. Dimeşk: Dâru Kuteybe, 2010.